

УДК 811.161.2

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ЗІ СПОЛУЧНИКОМ WHEN В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Петришин О.Л., Лужецька О.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті аналізуються структурно-семантичні особливості складних речень зі сполучником *when* в англійській мові, а також логічно-сміслові зв'язки між їх компонентами. Крім того, розглядаються погляди лінгвістів, які зробили вагомий внесок у вивчення синтаксису складного речення в англійській мові.

Ключові слова: складне речення, складно-підрядне речення, складно-сурядне речення, підпорядкування, сурядність, семантика, морфолого-синтаксична структура, лексико-синтаксична структура.

Постановка проблеми. Складне речення (СР) як особлива одиниця синтаксису та структурні зв'язки між його компонентами вже давно привертають увагу лінгвістів. Оскільки для сучасного мовознавства характерна наявність чітко визначеної системи уточнених і увиразнених засадничих понять і структур, цілком закономірно, що в центрі уваги вчених опинилися так звані проміжні

явища й конструкції зі специфічною невідповідністю між їх формальною та семантичною вираженістю.

До проміжних конструкцій в англійській мові, на думку дослідників, належать складні речення з другим компонентом, що вводиться сполучником *when*. Наприклад:

1. *He had been in the lobby of the new hotel, leafing through the local newspaper as he always*

did whenever he came into a new town, when he found the notice he had been searching for [17].

2. *He was about to take his leave when the door to the living-room, which had remained ajar, opened fully* [15].

Мета статті. З огляду на те, що основними об'єктами дискусії сучасних лінгвістів, які вивчають структури зазначеного типу є вид зв'язку між їхніми компонентами та їх близькість не до складнопідрядних (СПР), а до складносурядних (ССР) речень, метою нашої наукової розвідки є визначити характер синтаксичного зв'язку речень, які вводяться *when*, і таким чином з'ясувати статус таких конструкцій у системі синтаксису складних речень в англійській мові. Виходячи з цього виокремлюємо наші головні завдання:

- 1) увиразнити структурні особливості зазначених складних речень;
- 2) описати семантику їхніх компонентів;
- 3) визначити логічно-сміслові зв'язки між частинами аналізованих проміжних конструкцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість вітчизняних та зарубіжних мовознавців залічує складні речення з другим компонентом, що вводиться *when*, до розряду СПР із підрядним часу на основі наявності у них підрядного сполучника *when* і досить тісного зв'язку між реченнями, які з'єднуються.

Ми вважаємо наведене трактування досліджуваних нами СР необґрунтованим, оскільки, на нашу думку, багато характеристик підрядного речення часу, що невластиві цілій низці синтаксичних конструкцій із *when*, виявилися ніби автоматично перенесеними з однієї структури на іншу. Відтак, мовний матеріал підтверджує, що проміжним конструкціям із *when* притаманні яскраво виражені структурні й семантичні особливості, які підкреслюють своєрідність цих речень та їх відмінності від підрядних часу.

Про це свідчать найновіші дослідження речень такого типу. Так, наприклад, О.А. Білоконь, проаналізувавши значення й особливості сполучників часу *when* і *while*, а також зв'язки між підрядними і головними реченнями у складі проміжних синтаксичних конструкцій, робить висновок, що в деяких випадках зазначені сполучники виражають не підпорядкування змісту підрядного речення головному, а рівноправний зв'язок дії підрядного з часом чи умовою головного речення, тобто виникає сурядність особливої типу, що поєднує ознаки і сурядності, і підрядності [1, с. 7]. Цю думку підтримують також С.Г.Дубровська, Н.А.Кобріна та інші мовознавці, котрі зі свого боку, наголошують: позаяк сполучники *when* і *while* виражають найбільш загальні аспекти часового співвідношення явищ, дії в обох частинах СР можна легко порівняти або протиставити [4, с. 7; 8, с. 101–103].

Необхідно зазначити, що наведені міркування за хронологічним критерієм мають фрагментарний характер, залишаючись всього-на-всього припущенням, гіпотезою. Синтаксичні особливості вживання сполучника *when* і чинники, які визначають появу зіставно-протиставного значення між компонентами СР, так до кінця і не з'ясовані та потребують подальшого наукового дослідження.

Серед зарубіжних лінгвістів, на жаль, лише деякі звертають увагу на проміжні синтаксичні

конструкції зі сполучником *when*. Так, скажімо, Р.Зандвоорт, аналізуючи речення *I had practically decided not to go, when (but just then) I received another urgent message*, вважає другу його частину сурядною, а не підрядною і висловлює думку про існування складних речень, у яких простежується невідповідність між формальним та змістовним аспектами [7, с. 216].

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважаємо доцільним з'ясувати відмінність описуваних синтаксичних структур із *when* від власне підрядних речень (якщо вона існує), а також їхню схожість.

Для цього порівняємо досліджувані нами складні речення із підрядними часу, що вводяться сполучником *when*:

I. 1) *When he came on deck next morning they were close to land* [16].

2) *I was reading when you rang me up.*

II. 1) *They were headed north on Elysian Fields, its wide dual lanes empty of other traffic, when abruptly a flashing white light, waving from side to side, loomed directly ahead* [15].

2) *It was forbiddingly dark inside, and he was about to turn away when a glint, a tiny flicker of reflection, made him look again* [9].

Специфіка підрядності/підпорядкування (перша група прикладів – I) полягає в тому, що підрядне речення входить до складу головного як його член, виконуючи синтаксичну функцію обставини часу. У всіх наведених реченнях підрядне підпорядковане дієслову-присудку, зміст якого розкривається через обставину часу, що відсутня в головному реченні.

Виникає питання, чи можна таким же чином визначити функцію речень, що вводяться *when*, у складних структурах, із другої групи прикладів – (II). Мабуть, це неможливо, позаяк тут існують інші зв'язки, ніж при підрядності: другий компонент, котрий лише має форму залежного речення, не входить до складу головного речення як його член. І хоча сполучник *when*, що вживається у другій частині СР, з'єднує її з головною, ця співвіднесеність не обумовлена синтаксичним підпорядкуванням поєднуваного компонента. Синтаксичне підпорядкування тут відсутнє, оскільки речення не містять підрядного члена, від якого залежить підпорядкування частини, яка приєднується, тобто відсутня одна з обов'язкових умов підрядного зв'язку [6, с. 114].

Це дає нам підстави припустити, що досліджувані складні проміжні конструкції мають властивий інший характер синтаксичних зв'язків, відмінний від підрядного. Тому видається закономірною необхідність подальшого дослідження з метою з'ясування природи синтаксичного зв'язку у складі структур зазначеного типу.

При визначенні синтаксичного статусу досліджуваних нами складних речень зі сполучником *when* вважаємо доцільним використання понять автосемантиї і синсемантиї, запропонованих О.В. Гулигою, які широко використовуються в різних мовах. Під автосемантиєю слід розуміти здатність речення виражати певний зміст висловлювання, незалежно від інших синтаксичних конструкцій, контексту чи ситуації. Синсемантия – це здатність речення виражати певну думку лише в тісному поєднанні з іншими мов-

ленневими одиницями, на тлі контексту чи ситуації [3, с. 17]. «Такі речення, що за кількістю і характером членів речення могли б функціонувати як самостійні і збігаються з ними за структурою, називаються потенційно-автосемантичними», наголошує дослідниця Іофік Л.Л. [3].

Застосування критеріїв автосемантиї і синсемантиї до аналізованих нами проміжних конструкцій показує, що перше їх речення є потенційно-автосемантичним, тобто вільним за змістом і структурою, в той час як другий компонент, що вводиться сполучником *when*, є синсемантичний. Але ця синсемантия має структурний характер, а ознакою такої структурної синсемантиї постає сполучник *when*. Зміст другого компонента СР, нероздільно пов'язаний зі змістом першого речення як частина складного цілого. До того ж про змістову синсемантию другого компонента, що вводиться сполучником *when*, можна твердити на тих же підставах, що й про смислову синсемантию другого речення в межах будь-якого ССР. Інакше кажучи, зміст кожного наступного речення нерозривно пов'язаний зі змістом попереднього, бо немає сенсу з'єднувати речення, що виражають абсолютно не пов'язані думки. Об'єднання речень у єдине ціле неодмінно передбачає їхню ситуативну або тематичну близькість. Доказом того, що речення, які вводяться *when*, є відносно самостійними за своєю семантикою, вважаємо також і той факт, що деякі з них є синонімічними складносурядним реченням зі сполучниками *but* і *and*. Пропонуємо розглянути кілька таких конструкцій.

1) *He started to hand the ampule to Jail to put in her purse when a voice behind them said, «where did you get that?»* [9].

2) *Embarrassed, Jail started to say something, but Coffin cut her off* [9].

3) *I started to say her name again and then my voice went* [18].

4) *He was about to object again when Gwen reached for his hand under the table* [14].

5) *Standish had been about to turn away, but something about the man attracted his attention* [14].

Наведені приклади спеціально підібрані нами таким чином, щоб перші речення у структурі складного цілого мали більш-менш однакове лексичне наповнення: так, у реченнях 1-3 у функції присудка вживається дієслово *to start* з інфінітивом, а у прикладах 4-5 присудок виражений поєднанням *to be about* + інфінітив. Завдяки цьому синонімія других компонентів, тобто речень, що вводяться сполучником *when*, з одного боку, і сурядних речень зі сполучниками *and* і *but*, – з іншого, стає ще більш очевидною. Аналогічно все більш яскраво виражається, що сполучник *when* є синонімічним сурядним сполучникам *and* і *but*. Не викликає сумніву і взаємозамінність сполучників *when* – *and* – *but* у прикладах 1-3 і *when* – *but* – в реченнях 4-5. Як бачимо, специфіка СР в англійській мові передбачає поєднання потенційно – автосемантичного першого речення і структурно – синсемантичного другого речення (завдяки наявності в ньому сурядного сполучника) [3, с. 193].

Аналогічні змістові відношення притаманні й англійським СР із другим компонентом, що вводиться *when*: потенційно – автосемантичні і

структурно – синсемантичні (що підтверджує сполучник *when* у другому реченні). При цьому, як уже зазначалося, між цими реченнями не можна встановити функціональних зв'язків члена речень, тобто підрядний зв'язок у структурі складного цілого відсутній.

Відносна змістова самостійність речень у складі СР, а також деякі інші ознаки, про які йтиметься далі, дають підстави припускати, що досліджувані проміжні структури з *when* характеризуються такими ж зв'язками, між їхніми складовими елементами, що й в ССР.

На близькість аналізованих нами СР до ССР вказує також і така структурна ознака, як позиція речень, що вводяться *when*, відносно іншого речення – так звана негнучкість структури [2, с. 199] (на відміну від більшості складно-підрядних речень, що допускають переміщення їхніх складових компонентів відносно один одного [див. приклади I, II]).

Отже, деякі зазначені особливості формальної структури СР зі сполучником *when* дали нам змогу визначити характер зв'язку між частинами СР як близький до сурядності. Однак, як відомо, формальний аспект у структурі будь-якого речення нероздільно пов'язаний із семантичним. Власне тому, нам необхідно встановити зв'язок [відповідності (повної чи часткової) або невідповідності] між двома частинами СР із другим компонентом, що вводиться сполучником *when*. Відтак проаналізуємо семантичні особливості СР у структурі проміжних конструкцій.

Як відомо, між частинами складного речення завжди виникають певні смислові зв'язки. Ми поділяємо погляд С.Г. Ільєнко, згідно з яким ці смислові зв'язки охоплюють семантику трьох елементів, відмінних за своєю мовною сутністю:

- 1) синтаксичного;
- 2) морфолого-синтаксичного;
- 3) лексико-синтаксичного.

Визначаючи типи речень, слід обов'язково враховувати семантику синтаксичної структури речення, «яка визначається характером тих засобів, за допомогою яких частини речень об'єднуються в єдине синтаксичне ціле (сполучники, інтонація)» [5]. Ці засоби зв'язку встановлюють найбільш загальний характер взаємовідношення між частинами СР. Критерієм структурно-семантичної класифікації речень є семантика їх морфолого-синтаксичної структури, зумовлена морфологічними особливостями членів речень усередині СР [5]. Найважливішим чинником при цьому постає співвідношення часових і модальних категорій дієслів-присудків.

Нарешті, більш конкретний характер має семантика лексико-синтаксичної структури речення, «що визначається як морфолого-синтаксичними факторами речення, так і його конкретною лексичною структурою» [5].

Аналізуючи СР з другим компонентом *when*, доходимо висновку, що його синтаксичною семантикою є значення сурядності в широкому розумінні цього слова, позаяк сполучник *when* виражає загальну ідею поєднання та співіснування тих явищ, про які йдеться в частинах складного речення – «чисту ідею зв'язку» (О.М. Пешковський). Це зближує його із сурядними сполучниками *and*, *but*.

Семантикою морфолого-синтаксичної структури досліджуваних нами СР є часові значення (одночасності й послідовності дій). Морфологічним показником часових зв'язків вважаємо співвідношення видо-часових форм дієслів-присудків у структурі СР.

The interest on this fifty thousand, said Soames, is Fleur's until her eldest child, if it's a boy, attains the age of twenty-one, when the capital becomes his absolutely [12].

У наведеному прикладі дії відбуваються послідовно, причому у структурі цього складного цілого перші два речення тісно пов'язані за змістом та формою й утворюють СПР. Речення, яке вводиться сполучником *when*, є відносно незалежним, його об'єднує з попередніми реченнями лише предмет висловлювання. Так, якщо замість сполучника *when* вжити *and then*, то зміст речення від цього не зміниться. Отже, в цьому випадку сполучник *when* поєднує два речення, зв'язок між якими наближається до сурядного.

Складні речення зі сполучником *when* мають кілька значень (залежно від лексичного складу частин):

1) додавання, наприклад:

He took the letter out to lunch at his City Club, sacred to him for the meals he had eaten there with his father in the early seventies, when James used to like him to come and see for himself the nature of the future life [10].

2) протиставлення, наприклад:

John's eyes opened wide: all was pushing him toward historical research, when his sister's voice said gently from the doorway: «Come along, you two» [11].

3) порівняння, наприклад:

a) *He sometimes felt that he would never have married her if he had known that she would have so many years before, when he had so few* [10].

b) *Curious that Fleur should have dark eyes, when his own were grey – no pure Forsyte had brown eyes – and her mother's blue* [11].

Аналізуючи останні два приклади, зазначимо, що при вираженні порівняльної семантики велику роль відіграє не лише лексичне наповнення частин СР, а й синтаксична структура поєднаних *when* речень. Для порівняння характерний синтаксичний паралелізм (повний або частковий), який проявляється в точній відповідності розміщення членів речення в кожній із частин СР. Зіставлення (порівняння) відбувається шляхом парного протиставлення відповідних членів речення, при цьому типовим є використання антонімів (у реченні а): *many – few*) або слів, що виражають різні ступені градації ознаки: *dark – grey – blue* (див. речення б). Таким чином, одним із засобів поєднання частин розглядуваного нами СР, окрім найпоширенішого сполучникового зв'язку (сполучник *when*), слід вважати також і синтаксичний паралелізм у структурі поєднаних речень.

Кількість речень, що з'єднуються за допомогою сполучника *when*, не перевищує двох і не може бути потенційно збільшеною, тому що порівняльний характер зв'язку передбачає обмеження у вигляді парного зіставлення.

Велику цікавість викликають також складні речення, в яких сполучник *when* набуває значен-

ня «як раптом». У таких конструкціях непередбачувана раптова дія, виражена дієсловом-присудком у другому реченні, дуже швидко слідує за дією, зображеною дієсловом-присудком попереднього речення, і розпочинає нову лінію викладу подій.

Залежно від лексико-морфологічного складу конструкції з *when* можна поділити на кілька груп:

I. Тривала дія або стан, виражені дієсловом-присудком першого речення, перериваються дією, яка виражена дієсловом-присудком речення, що вводиться сполучником *when*.

He was determined to bring the conversation back to Isabel and was looking for the occasion when he saw Edward wave his hand cordially [16].

Без цього раптового переривання дії, вираженої дієсловом-присудком першого речення, і переходу смислового центру в речення, яке вводиться сполучником *when*, це складне речення було б складнопідрядним. Порівняйте:

I was reading when you rang me up.

II. Раптова дія, виражена дієсловом-присудком речення, що вводиться сполучником *when*, перериває дію, виражену дієсловом-присудком у попередньому реченні; ця дія ледь встигла початися, на що вказують дієслова-присудки типу: *to begin to do smth, to start to do smth*.

III. Дія, виражена дієсловом-присудком першого речення, цілком не відбувається, так як стає непотрібною внаслідок раптової дії, вираженої дієсловом-присудком речення, що вводиться сполучником *when*. Наприклад:

He was about to pass the entry to the hotel garage when he halted, warned by the sound of a motor and the reflection of headlight beams approaching down the inside camp [15].

У першій частині таких СР зазвичай використовуються конкретні словосполучення: *to be going, (to be about) + інфінітив: to be on the point of (to be on the edge of) + герундій*. Вони означають, що дія або стан плануються, перебувають на шляху до здійснення (їх ще реально немає, вони тільки можливі). І лише раптова дія, виражена дієсловом-присудком другого речення, вказує на те, що запланована дія чи стан так і не відбулися.

Семантика раптовості і перерваності дії може співіснувати і в межах складносурядного речення зі сполучником *but*. Оскільки СР із *when* у значенні «як раптом» і ССР зі сполучником *but* є синонімічними, остільки можна зробити висновок про те, що, по-перше, сполучник *when* з'єднує два речення, зв'язок між якими близький до сурядного, а, по-друге, самі СР із цим сполучником близькі до ССР.

Раптовість як необхідний семантичний компонент СР із *when* у значенні «як раптом» не передбачає перерваності; суміщення цих змістових відтінків тут звичайне, але не обов'язкове. Наприклад:

He had reached the centre of Parliament Square, when a figure coming towards him swerved suddenly to its left and made in the direction of Victoria [12].

У цьому прикладі речення, введене сполучником *when*, виражає дію, завдяки якій розпочинається нова лінія у розповіді. Дія, виражена

дієсловом-присудком першого компонента CP, встигає завершитися до моменту настання раптової дії, вираженої дієсловом-присудком наступного речення.

Висновки з даного дослідження і перспективи.

Отже, проведений нами короткий аналіз семантичних особливостей CP із другим компонентом, що вводиться сполучником *when*, дає підстави зробити певне узагальнення: порівняння типів смислового зв'язку між компонентами досліджуваних складних речень із семантичними типами, характерними для сурядності, вказує, що це структури зі зв'язком, близьким до сурядного у плані змісту.

А це підтверджує вже висловлену думку про те, що проміжні конструкції з *when* близькі не тільки за структурними, а й за семантичними ознаками до ССР. Однак оформлення перших відрізняється від традиційного вираження сурядності, а саме: другий компонент уводиться засобом підрядного зв'язку. Отже, в цьому плані можна стверджувати, що аналізовані складні речення характеризуються невідповідністю формальної і семантичної структур та є проміжними синтаксичними конструкціями, які потребують подальшого наукового дослідження та уваги лінгвістів.

Список літератури:

1. Белоконов Е.К. Временные союзы в современном английском языке: дисс канд. филологических наук / Е.К. Белоконов. – М., 1955. – 264 с.
2. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис. – Москва, 1977. – 248 с.
3. Гулыга Е.В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке. – Москва: Высшая школа, 1971. – 206 с.
4. Дубровская С.Г. Некоторые особенности сложноподчиненных предложений с придаточной частью, вводимой союзами *when* и *while*: дисс канд. филологических наук / С.Г. Дубровская. – М., 1974. – 226 с.
5. Ильенко С.Г. Каково соотношение между структурой предложения и его содержанием? / С.Г. Ильенко. – Русистика: Избранные труды. СПб: Изд-во РГНУ им. А.И. Герцена, 2003. – С. 87-95.
6. Иофик Л.Л. Сложное предложение в новоанглийском языке. – Л.: ЛГУ, 1968. – 214 с.
7. Zandvoort R. W. A Handbook of English Grammar. – L.: Longman, 1969.
8. Kobrina N.A., Korneyeva E.A. An English Grammar Syntax. – Москва, «Просвещение», 1986. – 160 с.

Електронні ресурси:

9. Benchley Peter. The Deep. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://openlibrary.org/books/OL5214501M/The_deep
10. Galsworthy John. In Chancery. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.e-reading.club/book.php?book=79970
11. Galsworthy John. To Let. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.e-reading.club/book.php?book=79972
12. Galsworthy John. The White Monkey. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ebooks.adelaide.edu.au/g/galsworthy/john/g/galsworthy/john/>
13. Galsworthy John. The Silver Spoon. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.e-reading.club/book.php?book=79961
14. Hailey Arthur, Airport. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=72219>
15. Hailey Arthur. Hotel. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.8novels.net/classics/u5554.html>
16. Maugham Somerset. Rain and other short stories. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebooksread.com/authors-eng/w-somerset-maugham/rain--and-other-stories-ala.shtml>
17. Robbins Harrold. The Adventurers. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bookmate.com/books/knf8aOHV>
18. Robbins Harrold. Where Love Has Gone. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.scribd.com/book/228887356/Where-Love-Has-Gone>

Петришин О.Л., Лужецкая А.М.

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко

ОСОБЕННОСТИ СЛОЖНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С СОЮЗОМ WHEN В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

В статье анализируются структурно-семантические особенности сложных предложений с союзом *when* в английском языке, а также логико-смысловые отношения между их компонентами. Кроме того, рассматриваются взгляды лингвистов, которые внесли значительный вклад в изучение синтаксиса сложного предложения в английском языке.

Ключевые слова: сложное предложение, сложно-подчиненное предложение, сложно-сочиненное предложение, подчинение, сочинение, семантика, морфолого-синтаксическая структура, лексико-синтаксическая структура.

Petryshyn O.L., Luzhetska O.M.

Drohobych State Pedagogical University by Ivan Franko

THE PECULIARITIES OF THE COMPOSITE SENTENCES WITH A WHEN-CLAUSE IN THE ENGLISH LANGUAGE

Summary

The article focuses on the structural and semantic peculiarities of the composite sentences which contain a *when*-clause. Logical-semantic relations between the components forming this type of composite sentences are analysed. The points of view of the linguists who contributed to the researching of the compound and complex sentences in the English language are observed in this article.

Keywords: a composite sentence, a complex sentence, a compound sentence, subordination, coordination, semantics, morphological-syntectic structure, lexico-syntectic structure.